

jedinstva" i bila je jača nego "formalna politička demokratija koja se docnije sa Zapada presađivala u Srbiju". Pronalazio je ogromnu razliku "između primljene demokratije i one autonomne naše demokratičnosti", pri čemu je ova druga bila "autohtona", imala je svoj "samohodni, organski, golgotski i pobjednički put ka slobodi i ujedinjenju". Velmar Janković je verovao da je "psihička jednakost, ta unutrašnja demokratičnost" doprinela svim ostvarenim pobjedama, a istim razlozima je objašnjavao i žal za jedinstvenom Srbijom posle stvaranja zajedničke države, jer "čovjek beogradskog životnog snalaženja nije više toliko svoj, nije toliko srpski, nije toliko slobodan kao nekad", on je čeznuo za "ranijom srpskom homogenošću, za ujedinjenošću osnova i ciljeva, za jedinstvom po duhu i po žrtvenosti, po jednakom osećanju neprijatelja, za zajednicom nemehaničkom, duhovnom". Tvrdio je da je, što se dublje išlo u 19. vek, "evropstvujući" deo inteligencije gubio vezu sa narodom, da se demokratičnost Srba bunila protiv diktature jer im je "pojam naroda uvek bio bliži od pojma države", da jednakost nije kao u Francuskoj revoluciji od naroda načinila jednu klasu, već je jedna klasa načinila narodnu revoluciju jer u "beogradskom čoveku postoje samonikle, samorodne, samohrane tradicije društvene pobune", za njegovo osećanje pravde "nije potrebna konstrukcija sa strane, apstraktna ideologija" (Velmar Janković, 1938).

I u okviru Srpskog kulturnog kluba pred Drugi svetski rat zagovarala se "prirodna" jednakost u tvrdnjama da "između inteligencije i naroda nema nikakve razlike kad je u pitanju razum i duša" (Vulić, 1940), ali i suprotno, izražavano je žaljenje zbog razbijanja socijalnog jedinstva krivicom inteligencije koja se "u zaprepašćujućoj meri odvojila od širokih narodnih slojeva, pre svega od sela. Niti oseća šta narod oseća, niti zna šta narod misli, niti želi šta narod želi" (Drašković, 1940).

Isti ideal pronalazio se međutim i kod Jugoslovena. Tražeći osnove idealnog nacionalnog tipa u već stvorenoj Jugoslaviji, Predrag Mitrinović ih je pronalazio u zadružnosti tvrdeći da ni Srbi, ni Hrvati ni Slovenci, nikada nisu živeli životom pojedinca, što ilustruje konstatacijom da možda nema naroda sa tako malim brojem istorijskih ličnosti, pretpostavljajući čak da je pojava ličnosti u velikim narodnim pokretima bila smetnja narodnom progresu. "Svi veliki pokreti našeg naroda delo su njegova genija, na njemu su radile anonimne sile". Sledeću osnovu pronalazio je u plesu koji je kod Jugoslovena "primer kolektivističko-solidarističkog duha" jer "nije individualan i nije usamljen", zatim u sokolstvu "u čijoj osnovi leži jedan kolektivni ideal", u pevačkim društvima, guslarskim pesmama... "Kolektivizam u neku ruku predodražuje anonimnost" a "sve narodne socijalno-ekonomske ustanove prožete su kolektivističko-solidarističkim duhom". Mitrinović je tvrdio da je kod "Jugoslovena", od porodice do viših političkih tvorevina koncepcija "zadružnost, demokratizam i kult kompetencije", zaključujući da "možda ni jedan narod demokratiju nije tako ispravno shvatio kao naš: tu je jednakost u pravima striktno odeljena od dužnosti prema sposobnostima". Kao ostale osobine ovog solidarističkog duha, navodio je "sevap" kao vrstu višeg altruizma, "dobro poznate crte gostoprimstva", gradnje zadužbina, požrtvovanost i društvenost, osećaj kolektivne odgovornosti (Mitrinović, 1924).

"IMANENTNI CENTRALIZAM".

Pred ratove 90-ih, deo srpske intelektualne elite žestoko je odbijao svaki razgovor o konfederalnom preuređenju Jugoslavije, sa tezom da je konfederacija "nešto najgore što se Jugoslaviji može dogoditi" (K. Mihajlović, Politika, 24.08.1991), odnosno da "jedini rasplet jugoslovenske krize koji moramo po svaku cenu sprečiti je konzervacija Jugoslavije kao saveza država" (M. Marković, u: Vučelić, 1992), pri čemu se, uzimajući u obzir politički trenutak kada su navedeni stavovi izlagani, i rat smatrao boljim rešenjem. Jedan od mogućih motiva za ovako tvrdo zastupano uverenje može se pronaći i u starim tezama o centralizmu kao "prirodnom" obliku uređenja za Srbe, nasuprot "neprijateljskom" federalizmu Hrvata, koje su se u talasima javljale i pred oba svetska rata.

Značajno je napomenuti da su ovakve ideje, "identifikujući srpski nacionalni interes sa centralističkom državom" direktno dovodile u pitanje jugoslovensku državu, čime su pogadale "egzistencijani interes srpskog naroda jer se on, izdelfen i rasut, u njoj, prvi put u svojoj istoriji, našao u celini" (Perović, 2000).

Slično savremenom Samardžiću koji tvrdi da je srpski narod "biološki onesposobljen" pao na hrvatskom pitanju jer "prvi ljudi u Srba doslovce nisu bili svesni razmera one opasnosti koja je proisticala iz njihovih predloga da se država preudesi u federaciju u koju bi se uneli i elementi anacionalnog, etničkog i pokrajinskog" (R. Samardžić, 1991), tako je nekada i Jovan Radonić pisao da je još srednjovekovnoj državi ometan razvoj "kada su separatističke težnje srpske vlastele odnele pobjedu nad idejom centralizma" (Radonić, 1912). Ili Stanoje Stanojević, koji je, natežući ideju nacionalne države u duboki srednji vek, pisao o separatizmu, tvrdeći da pod Dušanom "separatističke težnje" vlastele nisu mogle da se razvijaju, da bi posle njegove smrti odnele pobjedu. Tvrdio je da su u južnim krajevima gde je etnički elemenat bio stran, separatističke težnje išle iz tih razloga, dok je u krajevima gde je etnički elemenat bio srodan, vršeno "etničko nivelisanje" pa se nije javila "težnja za izdvajanjem iz srpskog državnog života" (Stanojević, 1931). Pred Drugi svetski rat, a kao odgovor na tadašnje stvaranje banovine Hrvatske, autori su pisali o srpskom konceptu homogene države u kojoj su se "ljudi između sebe poznavali", svi su bili "kao jedna velika porodica", jer je gledište Srba bilo da je jedino moguća država koja nastaje na "jednom nacionalno, rasno, etnički homogenom tlu", odnosno da je Srbima "izgledalo nemoguće postojanje ma kakve države koja ne bi bila zasnovana na istom načelu homogenosti i centralizma" (Gregorić, 1942). Bilo je i teza koje su implicirale duboku utemeljenost centralizma kod Srba, koji je "ponikao iz jednog vekovnog osećanja pravnog i iskustva istorijskog samog srpskog naroda, još od postanka njegove države u Raškoj, početkom 9. veka" a kada se sa centralizma prešlo na autonomije "država je propala". Verovalo se da su Srbi bili nepokolebljivo za centralizam "i to svi Srbi po svima svojim pokrajinama u zemlji" što je proisticalo iz njihovog državopravnog osećanja "koje je bilo nemenljivo još od početka srpskog istorijskog života, još od srednjovekovne države Raške i Zete" (Dučić, 1942).